

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra hudební výchovy

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Analýza učebnic hudební výchovy pro druhý stupeň základní školy
Analysis of music education textbooks for lower secondary school

Adéla Lepová

Vedoucí práce: PhDr. Jiřina Jiříčková, Ph.D
Studijní program: Hudební výchova se zaměřením na vzdělávání
Studijní obor: B HV-AJ 20

Odevzdáním této bakalářské práce na téma *Analýza učebnic hudební výchovy pro druhý stupeň základní školy* potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 10. 7. 2024

Ráda bych poděkovala PhDr. Jiřině Jiříčkové, Ph.D za odbornou pomoc, trpělivost a ochotu při vedení mé bakalářské práce.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se věnuje analýze učebnic pro druhý stupeň základních škol. V teoretické části se zaměřuje na definici pojmu učebnice, podrobně popisuje její klíčové funkce, jako jsou informační, transformační a sebezvzdělávací, a zkoumá je z hlediska struktury a obsahu. Tato část práce popisuje, jak učebnice přispívají k efektivnímu výukovému procesu a jaké charakteristiky by měly mít, aby plnily svou vzdělávací roli. Zjišťuje také, jak správně konstruovaná učebnice podporuje pedagogické cíle, zajišťuje systematické předávání znalostí a motivuje žáky k aktivnímu učení. Dále se práce dotýká problematiky vývoje učebnic hudební výchovy z historické perspektivy, a to od 9. století po současnost. Tento historický přehled zahrnuje důležité milníky a významné učebnice, které výuku hudební výchovy formovaly. Podrobněji se zaměřuje na analýzu dvou vybraných učebnic 20. století s cílem zkoumat jejich obsahové a didaktické prvky a hodnotit jejich přínos k výuce hudební výchovy. V praktické části práce hodnotí vybrané současné učebnice hudební výchovy na základě kritérií, jako je grafická úprava, mezipředmětové vztahy, výběr písní ke zpěvu a další relevantní aspekty. Při hodnocení jsou použity kvalitativní výzkumné metody. Klíčovou metodou je obsahová analýza, která umožňuje systematické prozkoumání textů a dalších obsahových prvků učebnic. Tato bakalářská práce podává přehlednou a komplexní analýzu obsahu a struktury vybraných učebnic.

KLÍČOVÁ SLOVA

Hudební výchova, 2. stupeň ZŠ, učebnice, analýza

ABSTRACT

The bachelor thesis focuses on the analysis of music textbooks for lower secondary school. The theoretical part addresses the definition of the term textbook, providing a detailed description of its key functions, such as informational, transformational, and self-educational, and examines them in terms of structure and content. This part of the thesis describes how textbooks contribute to an effective teaching process and what characteristics they should possess to fulfill their educational role. It also investigates how a well-constructed textbook supports pedagogical goals, ensures systematic knowledge transfers and motivates students towards active learning. Furthermore, the thesis addresses the historical development of music education textbooks, covering the period from the 9th century to the present. This historical overview includes significant milestones and noteworthy textbooks that have shaped music education. The thesis then focuses on an analysis of two selected 20th-century textbooks, examining their content and didactic components to assess their impact on music education. In the practical part, the thesis analyses selected contemporary music education textbooks based on criteria such as graphic design, interdisciplinary relations, selection of songs, and other relevant aspects. Qualitative research methods are employed in the evaluation. The primary method is content analysis, which provides a systematic exploration of texts and other content components of the textbooks. This bachelor thesis provides a comprehensive and systematic analysis of the content and structure of selected textbooks.

KEYWORDS

Music education, 2nd grade, textbooks, analysis

Obsah

Úvod	7
1 Cíle a hypotézy práce	8
1.1 Cíle práce	8
1.2 Hypotézy práce	8
2 Vymezení termínu učebnice	9
2.1 Definice učebnice	9
2.2 Funkce učebnice	10
2.3 Obsah učebnice	12
2.4 Struktura učebnice	14
3 Historie hudební výchovy a využití učebnic v Českých zemích	16
3.1 Historie hudební výchovy	16
3.2 Učebnice před <i>Novou koncepcí hudební výchovy</i>	18
3.3 70. léta a Nová koncepce hudební výchovy	19
4 Analýza významných historických učebnic hudební výchovy	20
4.1 Hudební výchova pro 6. ročník základní školy	20
4.2 Světem hudby	22
5 Kritéria pro hodnocení současných učebnic hudební výchovy	24
6 Analýza vybraných současných učebnic hudební výchovy	26
6.1 Hudební výchova pro 6. a 7. ročník základní školy a odpovídající ročníky víceletých gymnázií	26
6.1.1 Struktura a obsah publikace	26
6.1.2 Výběr poslechových ukázek a písní ke zpěvu a hudebnímu doprovodu	26
6.1.3 Hudebně pohybové aktivity	28
6.1.4 Instrumentální a tvořivé aktivity	29

6.1.5	Mezipředmětové vztahy	30
6.1.6	Grafická podoba učebnice	30
6.1.7	Shrnutí	31
6.2	My pozor dáme a nejen posloucháme	31
6.2.1	Struktura a obsah publikace.....	31
6.2.2	Výběr poslechových ukázek a písní ke zpěvu a hudebnímu doprovodu.....	33
6.2.3	Hudebně pohybové aktivity.....	34
6.2.4	Instrumentální a tvořivé aktivity	34
6.2.5	Mezipředmětové vztahy	35
6.2.6	Grafická podoba učebnice	36
6.2.7	Shrnutí	36
6.3	Hudební výchova pro 6. – 9. ročník základní školy	36
6.3.1	Struktura a obsah publikace.....	36
6.3.2	Výběr poslechových ukázek a písní ke zpěvu hudebnímu doprovodu.....	38
6.3.3	Hudebně pohybové aktivity.....	40
6.3.4	Instrumentální a tvořivé aktivity	40
6.3.5	Mezipředmětové vztahy	41
6.3.6	Grafická podoba učebnice	41
6.3.7	Shrnutí	42
	Závěr.....	43
	Seznam použitých informačních zdrojů	44

Úvod

Tato bakalářská práce se zabývá analýzou současných učebnic hudební výchovy pro druhý stupeň základních škol. Cílem této práce je poskytnout přehledný a ucelený pohled na obsah a kvalitu vybraných učebnic.

V teoretické části bude nejprve vymezen pojem učebnice a budou popsány její hlavní funkce, mezi které se řadí například funkce informační, transformační a sebevzdělávací. Rovněž se budeme zabývat obsahem a strukturou učebnic. Tato část poskytne základní rámeček pro pochopení role učebnic ve vzdělávacím procesu.

Pro lepší pochopení současných učebnic hudební výchovy se podíváme na učebnice hudební výchovy z historického hlediska a shrneme vývoj hudební výchovy v Českých zemích od jejích počátků v 9. století až po současnost. V této souvislosti se zaměříme na dvě významné učebnice z minulého století, a to *Hudební výchova pro 6. ročník základní školy* (Mihule a Střelák, 1989) a *Světlem hudby* (Berkovec, 1971). Tyto učebnice budou analyzovány s cílem pochopit, jakým způsobem ovlivnily výuku a jaké metody a přístupy byly v té době preferovány.

Praktická část této práce bude věnována konkrétnímu hodnocení vybraných současných učebnic hudební výchovy. Pro tuto analýzu budou stanovena jednotná kritéria, podle kterých budou jednotlivé učebnice hodnoceny. Mezi tato kritéria bude patřit například grafická úprava učebnic, výběr skladeb ke zpěvu, mezipředmětové vztahy a další relevantní aspekty. Pro hodnocení byly vybrány učebnice ze třech různých řad, a to *Hudební výchova pro 6. a 7. ročník ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií* (Šedivý a Rohlíková, 2014), *My pozor dáme a nejen posloucháme* (Herden, 1997), a řada učebnic *Hudební výchova pro 6. ročník základní školy, Hudební výchova pro 7. ročník základní školy, Hudební výchova pro 8. ročník základní školy, Hudební výchova pro 9. ročník základní školy* (Charalambidis, 2018).

Téma jsem si zvolila, protože po ukončení studia bych chtěla vyučovat hudební výchovu na druhém stupni základní školy. Tato práce mi poskytla příležitost seznámit se s různými učebnicemi a získat přehled o jejich kvalitách a rozdílech, což mi může později pomoci při výběru vhodné učebnice pro výuku.

1 Cíle a hypotézy práce

1.1 Cíle práce

Cílem této práce je provést analýzu učebnic hudební výchovy pro druhý stupeň základní školy a jejich využití v pedagogické praxi. V práci se zaměříme na porovnání několika různých aspektů, jako je například přehlednost výkladu, mezipředmětové propojení a četnost kreativních aktivit. Vybrané učebnice pak porovnáme.

1.2 Hypotézy práce

H1: Učebnice hudební výchovy pro druhý stupeň základních škol vykazují srovnatelnou úroveň didaktických materiálů a obsahových prvků.

H2 : Jednotlivé učebnice hudební výchovy pro druhý stupeň základních škol se liší v rozsahu interaktivních aktivit.

2 Vymezení termínu učebnice

2.1 Definice učebnice

V odborné literatuře lze najít mnoho definic, co přesně zahrnuje pojem učebnice. Diskuze o definici tohoto pedagogického subjektu je neustálá a různorodá. Zatímco někteří autoři zdůrazňují šíři, v jaké mohou být učebnice chápány, jiní se zaměřují na specifika, která se jim přisuzují.

V nejjobecnější rovině lze učebnice popsat jako knihy a jiné psané materiály, které byly vytvořeny cíleně pro učení, nebo které se při výuce používají (Laws a Horsley in Maňák a Knecht, 1992).

Naopak Erich Vanecek označuje jako učebnice pouze takové texty, které splňují tato kritéria: „*jsou v souladu s kurikulárními dokumenty, prezentace učiva je didakticky promyšlená, vedou žáka k dalšímu učební pomocí pokynů a aparátů řídicích žákovo učení aj.*“ (Vanecek in Maňák a Knecht, 2007, s.13).

Podle definice, kterou přináší Průcha, Walterová a Mareš v Pedagogickém slovníku (2008, s. 258-259) je učebnice „*Druh knižní publikace uzpůsobené k didaktické komunikaci svým obsahem a strukturou*“. Tato definice zdůrazňuje nejen obsahovou stránku učebnice, ale také způsob, jakým je strukturována s ohledem na pedagogické cíle a potřeby žáků.

Z těchto různých definic lze usoudit, že učebnice mohou být vnímány jako široký koncept, zahrnující speciálně vytvořené vzdělávací materiály, ale i jiné texty, které jsou používány ve výuce. Zásadními charakteristikami je však zpravidla několik klíčových prvků. Především je to jejich soulad s kurikulárními dokumenty, což zajišťuje, že učebnice pokrývají potřebné vzdělávací standardy a cíle. Didaktická promyšlenost je dalším důležitým aspektem, protože učebnice musí být navrženy tak, aby efektivně podporovaly proces učení. To zahrnuje logickou strukturu, která usnadňuje pochopení a zapamatování učiva. Dále je nezbytné, aby učebnice měla schopnost aktivně vést žáky k dalšímu učení. Důležitá je také struktura učebnice pro pedagogické využití, což znamená, že by měla být navržena tak, aby byla snadno použitelná v různých výukových situacích.

2.2 Funkce učebnice

V rámci vzdělávacího procesu by měly učebnice plnit několik různých funkcí, které mají klíčový vliv na efektivitu učení. Jednou z nejvýznamnějších by měla být motivace žáků k učení. V současném technologickém světě jsou žáci vystaveni široké škále zdrojů informací ale i zábavy, a tak pokud pro ně učebnice nebude atraktivní, hrozí riziko, že o ni ztratí zájem a nebudou ochotni se z ní učit. Je tedy nezbytné, aby učebnice reflektovaly moderní trendy (Mikk in Maňák a Knecht, 2007). Zujev (in Průcha, 1998) rozdělil hlavní funkce učebnic do osmi kategorií: informační funkce, transformační funkce, systematizační funkce, zpevňovací a kontrolní funkce, sebevzdělávací funkce, integrační funkce, koordinační funkce a rozvojově výchovná funkce.

Informační funkce vymezuje dávkování a obsah učiva pro jednotlivé ročníky. Tato funkce je velmi důležitá pro učitele, neboť učebnice pro mnohé učitele představuje systematickou a přehlednou prezentaci učiva, které pomáhá při strukturaci vyučovacího procesu. Někteří učitelé však berou učebnici jen jako zdroj jednotlivých cvičení či aktivit, a jiní spoléhají na vlastní scénář výuky, pro maximální přizpůsobení třídy a individuálním žákům (Janíková in Maňák a Knecht, 2007, s. 56).

Transformační funkce tkví v přepracování odborných textů tak, aby byly přístupné žákům. Při vytváření výkladových textů je důležité zvolit vhodnou obtížnost textu pro daný ročník. „*Obtížnost je souhrn takových vlastností textu, které existují objektivně v kterémkoli textu a v procesu učení mají vliv na percepci, chápání a zpracování textové informace učícím se subjektem.*“ (Průcha, 1998, s. 56). Při tvorbě učebnic se musí přihlídnout k věkově omezené kognitivní kapacitě žáků a jejich slovní zásobě. Dále by se měl brát v úvahu mentální vývoj žáka, schopnost koncentrace, ale i tělesné předpoklady (Staudková in Maňák a Knecht, 2007, s. 52). Příliš jednoduché texty nedostačují a příliš složité texty jsou brzdícím faktorem. Při experimentu K. Nestlerové v Německu se potvrdilo, že se žáci se stejnými předpoklady učí hůře ze složitějšího textu (Nestler in Průcha, 1998). Složité texty mohou vést k nezájmu o čtení. Pro žáky jsou zajímavé texty s emocionálním nábojem. Atraktivní jsou pro ně příběhy o konkrétních lidech, například když učebnicí provází konkrétní postava či skupina postav, která jim předává učivo, co by pro ně mohlo jinak být nezajímavé. Zprostředkování informací skrze příběh a osobní příklady pomůže žákům lépe si představit

a zapamatovat probírané učivo. Dále je vhodné v textu využít slova běžná v současné češtině a familiární výrazy, například „Beethovenův tatínek“. Zařazení moderních výrazů umožní žákům hlubší identifikaci s učivem (Mikk in Maňák a Knecht, 2007). Dalším faktorem v určování přiměřenosti textu pro daný ročník by měla být schopnost žáka samostatně pracovat s textem ve výuce, ale i doma v případě nemoci nebo samostatné přípravy (Staudková in Maňák a Knecht, 2007).

Systematizační funkce spočívá v rozdělování učiva do jednotlivých ročníků a zajišťování posloupnosti probírané látky. Tato funkce se zaměřuje na to, aby bylo učivo systematicky uspořádáno tak, aby navazovalo na předchozí znalosti a zároveň připravovalo žáky na další vzdělávací etapy. Přehledná organizace učiva je klíčová pro plynulý průběh výuky, protože umožňuje učitelům a žákům lépe sledovat pokrok ve výuce a efektivně plánovat další kroky. Díky této systematizaci je učivo srozumitelnější a strukturovanější, což přispívá k lepšímu pochopení a osvojení učební látky.

Zpevňovací a kontrolní funkce zajišťuje žákům možnost kontrolovat a upevňovat své znalosti a dovednosti pomocí úkolů, testů a podobně. Všechny informace k vyřešení úkolu by měly být obsaženy v učebnici a žák by měl být schopen si je vyhledat. Úkoly by měly být promyšlené tak, aby mohly umožnit žákům znovu projít myšlenkovým procesem vyvozování látky, nejen mechanicky opisovat. Zároveň by se mělo zvážit začlenění úkolů, které lehce přesahují schopnosti žáků, protože je motivují k dalšímu vývoji (Staudková in Maňák a Knecht, 2007). Učebnice by ale měly obsahovat i problémové úlohy, otázky s otevřenou odpovědí, informace z různých úhlů pohledu a jiné taktiky pro rozvoj uvažování a kritického myšlení žáků. V neposlední řadě by měly být zařazeny úkoly, které podporují kreativitu žáků a vedou je k samostatné tvořivé práci (Martinková, 2003).

Sebevzdělávací funkce vede žáky k samostatné práci s učebnicí a vytváří motivaci k potřebě poznání. Žáci by měli být schopni samostatné práce s textem a samostatné kontroly úloh pomocí klíče. Cílem učebnice by nemělo být zapamatování si každé předložené informace, nýbrž pochopení důležitosti informace, začlenění jí do kontextu a schopnost vyhledání a vyvozování informace, tedy celkově rozvíjení kritického myšlení, funkční gramotnosti a autonomie žáka (Staudková in Maňák a Knecht, 2007).

Integrační funkce v učebnici zajišťuje u žáků chápání a spojování si informací z různých zdrojů. Žáci je díky tomu schopni zkoumat daný problém z několika úhlů pohledu, a rozhodnout se, které informace jsou relevantní. Také dokáží začlenit poznatky do širšího kontextu v rámci mezipředmětových vztahů.

Koordinační funkce ukazuje v učebnici práci s dalšími didaktickými prostředky. „*Termin „didaktické prostředky se v didaktické teorii chápe jako soubor všech materiálních předmětů fungujících při realizaci vzdělávání“* (Průcha, 1998). Může mezi ně patřit například atlas, zpěvník, čítanka a jiné. Většina didaktických prostředků na rozdíl od učebnice zastupuje jen některé funkce učebnice, například encyklopedie umožňuje žákům upřesnění konkrétní informace a její zařazení do kontextu, nebo příručky pro učitele učitelům usnadňují řízení procesu výuky u žáků (Mikk in Maňák a Knecht, 2007).

V neposlední řadě by učebnice měla zastupovat rozvojově výchovnou funkci. Tato funkce přispívá k modelování společenských norem, které pomáhají žákům orientovat se v sociálních vztazích a chovat se eticky a zodpovědně. Kromě toho se zaměřuje na rozvíjení estetického citění, které žákům umožňuje ocenit krásu a hodnotu umění, literatury a kultury v jejich různých formách. Učebnice také hraje důležitou roli v kulturním povědomí žáků tím, že je seznamuje s historickými událostmi, tradicemi a hodnotami, které formují jejich vlastní identitu a pochopení světa.

A.K. Piirimagi (1985) uvádí také funkci řídicí. Učebnice by měla vést žáky při plnění jejich aktivit a poskytovat návody k tomu, jak se z učebnice nejlépe naučit konkrétní látku. Tato funkce se stává klíčovou zejména v situacích, kdy musí žák pracovat s učebnicí sám, například v případě nemoci. Učebnice by také měla žákům představovat různé strategie učení, a vybízet žáky k jejich využívání (Mikk in Maňák a Knecht, 2007).

2.3 Obsah učebnice

Obsah učebnic se dá rozdělit na dvě hlavní složky, a to věcný obsah učebnic neboli exaktní obsah učiva, a neméně důležitý ideový obsah (Průcha, 1998). Je důležité, aby obě složky obsahu byly správně zastoupené v učebnici, protože by si žáci měli odnést nejen vědomosti, ale i porozumění, dovednosti a postoje (Martinková, 2003).

„Jako věcný obsah učebnice můžeme označit soubor těch informací v učebnici, které se vztahují k odbornému zdroji učiva,“ (Průcha, 1998, s. 80). U věcného obsahu je důležité, aby byl fakticky správný podle současných poznatků daného vědeckého oboru, a aby odpovídal kurikulárním dokumentům. Žáci i učitelé většinou uznávají učebnice jako hlavní zdroj informací a reprezentanty požadovaného učiva, protože učebnice představují ucelený a přehledný systém učiva, který je jim snadno dostupný. Učebnice jsou často vnímány jako primární referenční materiál, který učitelé využívají jako základ pro vytváření plánů výuky (Maňák a Knecht, 2007).

Kromě věcných poznatků, které žáci získají z výuky, je neméně důležitý ideový obsah v oblasti kultury, hodnot, ale i předsudků, které si žáci odnesou do svého každodenního života (Průcha, 1998, str. 84). „Z učebnic žáci získávají vědomosti a postoje a učebnice žákům také zprostředkovávají systém hodnot“ (Hohmann in Maňák a Knecht, 2007, s. 12). Správný věcný obsah sám o sobě přispívá k posílení některých pozitivních morálních vlastností u žáků, jako je například preciznost nebo serióznost (Martinková, 2003).

Cílem stavby obsahu učebnice by měla být takzvaná „vícedimenzionálnost“. Kromě odborného aspektu daného předmětu by učebnice měla obsahovat také aspekt estetický, společenský, globální, a samozřejmě lingvistický a komunikační. (Martinková, 2003). Dále by učebnice měla obsahovat mezipředmětové vztahy, které Pedagogický slovník (Průcha et al., 2008, s. 124) definuje jako „Vzájemné souvislosti mezi jednotlivými předměty, chápání příčin a vztahů přesahující předmětový rámec, prostředek mezipředmětové integrace“. Mezipředmětové vztahy jsou pro výuku důležité z několika různých důvodů. Za prvé pomáhají žákům zařadit si informace do kontextu toho, co už vědí z předchozích zkušeností. Dále žákům pomáhá k uvědomění si komplexnosti světa kolem nich, a učí je dívat se na problémy z několika úhlů pohledu (Starý a Rusek, 2019, str 10).

Učebnice také obsahuje takzvanou mimotextovou složku neboli vizuální prostředky. Tato problematika se v didaktice zkoumá již od dob Jana Amose Komenského, který použil ilustrace ve svém slovníku *Orbis pictus* (1685) (in Průcha, 1998). Mezi vizuální prostředky se řadí ilustrace, grafy, tabulky, piktogramy a jiné. Slouží jako doprovodný zdroj informací k textu, nebo názorné ukázky. Ilustrace mohou sloužit jako zdroj nonverbálních informací, nebo jako výtvarný doprovod textu, který u žáků podpoří smysl pro estetické

cítění. Nesmí však být příliš četné nebo rozptylující. Do ilustrací se mohou řadit již výše zmíněné postavy, které žáky provází učebnicí. Grafy a tabulky by měly být zařazovány tak, aby žáci chápali jejich užitečnost a dokázali je využít při řešení úloh (Staudková in Maňák a Knecht, 2007). Pokud učebnice obsahuje piktogramy nebo jiné odkazující obrázky, měly by být vypsány a vysvětleny na začátku učebnice. Piktogramů by mělo být jen několik druhů, protože použití velkého množství různých piktogramů může vést k dezorientaci uživatele učebnice.

2.4 Struktura učebnice

Pro dosažení přístupnosti a srozumitelnosti učebnice je klíčové, aby byla správně strukturovaná a přehledná. Žáci by měli být schopni z textu vyvodit, které informace jsou podstatné, oddělit od sebe různé tematické celky, ale hlavně pracovat s učebnicí jako s celkem. Pro lepší orientaci by učebnice měla obsahovat úvodní kapitolu, která popisuje metodicko-didaktický koncept učebnice. Tato kapitola poskytne žákům i pedagogům větší transparentnost učebnice, a návody, jak s učebnicí efektivněji pracovat (Janíková in Maňák a Knecht, 2007). Správná strukturace nejen usnadňuje práci s učebnicí, ale podporuje v žácích smysl pro strukturu textu, logické myšlení a organizaci informací podle důležitosti (Martinková, 2003).

Jan Průcha v publikaci *Učebnice: Teorie analýzy edukačního média* (1998) hovoří o důležitosti správné mikrostrukturace a makrostrukturace učiva. Kombinací správného využití tohoto členění lze docílit přístupnosti učebnice, která žákům poskytne kvalitnější a přehlednější učení.

Makrostrukturace se zabývá členěním učebnice do jednotlivých celků, jako jsou kapitoly nebo témata. Do tohoto členění spadá i grafické oddělení výkladového textu od pouček pomocí odlišných velikostí a barev písma, a využívání různého typu infografiky, například spojovacích čar nebo podtržení. Texty by graficky měly motivovat žáky k učení.

Mikrostrukturace je členění na úrovni menších částí výkladového textu, tedy jednotlivých odstavců a vět. Aby byl text žákům srozumitelný, autor by se měl soustředit na sémantickou koherenci textu neboli návaznost jednotlivých vět. Aby byla daná množina vět sémanticky koherentní, musí se v ní vyskytovat alespoň dvě stejná slova, nebo dvě slova se

stejným významem. Učivo by mělo být prezentováno systematicky, s logickou návazností mezi mikrotématy. Žáci by také měli být pomocí mikrostrukturace schopni provést selekci informací, tedy rozeznat z textu to, co je základní, co je vedlejší, a co slouží pouze k doplnění učiva (Průcha, 1998).

3 Historie hudební výchovy a využití učebnic v Českých zemích

3.1 Historie hudební výchovy

Pojem hudební výchova můžeme definovat jako „*společensky organizovaný proces hudebního rozvoje člověka, jehož obsahem je umění – hudební umění v celé své žánrové rozmanitosti. Na hudebním rozvoji jedince se podílejí vzdělávací instituce, které ve vertikále od předškolní výchovy přes základní, gymnaziální a střední odborné vzdělávání až po vzdělávání vysokoškolské, včetně vzdělávání poskytovaného v ZUŠ či dalších kulturních institucích, zabezpečují živý kontakt s hudbou*“ (Pastorová, 2018). Podle Sedláka (1984) spočívá hlavní úkol hudební výchovy v „*estetickém vlivu hudebního umění na mladé generace a v probouzení estetického smyslu. Má poskytovat umělecké zážitky a vytvářet kladný vztah k hudebnímu umění tak, aby u žáků vznikla potřeba účastnit se hudebního života naší společnosti a hudebně se seberealizovat*“ (Sedlák, 1984, s. 10).

O hudebně pedagogickém myšlení máme záznamy již z Antiky, kde se hudba vyučovala jako součást kalokagathia neboli harmonického rozvinutí osobnosti. V Českých zemích můžeme pozorovat počátky hudební pedagogiky na přelomu 9. a 10. století. Hudba se vyučovala v kláštorech, a výuka zahrnovala především nácvik zpěvu pro liturgii (Gregor a Sedlický, 1990).

V 15. století husitství přineslo rozmach písní v českém jazyce, které postupně nahrazují duchovní písně v latině. V tradici českých písních pokračovala i jednota bratrská, která do škol přinášela i umělé písně současných autorů. Jedním z nich byl kněz Jan Blahoslav, autor *Šamotulského kancionálu* a didaktického spisu *Musica, aneb knížka náležité zprávy zpěvákům v sobě zavírající*. Na vesnicích a v městských školách v 15. a 16. století vyučovali kantoři, kteří vedli hudební obec (Winkerlová, 2015).

Hudební pedagogika zažila velký rozkvět v 17. století, kdy Jan Amos Komenský ve svém díle *Velká didaktika* uvádí hudbu jako nedílnou součást obecného vzdělání. Dává důraz na hudební život dítěte nejen ve škole, ale i v rodině, a to už od raného dětství (Gregor a Sedlický, 1990).

V období po bitvě na Bílé hoře dochází v důsledku Obnovení zřízení zemského k celkovému úpadku ve většině oblastí života v Českých zemích, školství a hudební pedagogiky nevyjímaje. Až s příchodem osvícenství a zavedením povinné školní docházky

se úroveň školství začala opět zvyšovat. Hudební výchova je však odsunuta do pozadí, ve školách je vyučována pouze jako nepovinný předmět a nemá jasné osnovy, tudíž úroveň výuky klesá (Kovařík, 1960).

Na konci 18. století se ve výuce hudební výchovy začaly zpívat nové písně v českém jazyce. Mimo náboženské písně byly psány i písně světské. Jedním z autorů byl český skladatel Jan Jakub Ryba, který své i jiné písně zapsal do *Kancionálku pro Českou mládež*, prvního českého zpěvníku (Gregor a Sedlický, 1990). Mezi další zpěvníky z doby osvícenství se řadí *Věvec ze zpěvů vlasteneckých* (Chmelenský a Škroup, 1835), sborník, do kterého přispívalo mnoho současných skladatelů.

Na počátku 19. století v době Národního obrození se výuka hudební výchovy v Českých zemích povznesla založením Pražské konzervatoře v roce 1811. Ve školách byly vyučovány národně obrozenecké písně, zpěv a hudební aktivity byly nedílnou součástí hodin hudební výchovy. Větší pozornosti se dostalo také vzdělávání pedagogů, o které se zasadil Jan Napomuk Filčík, český pedagog a hudební teoretik. Mezi jeho hudebně pedagogické práce se řadí například *Mravní kalendář*, nebo *Houslí škola* (Sedláčková, 2007).

Teprve v druhé polovině 19. století byla hudební výchova ustanovena jako povinný předmět školní docházky. Osnovy předmětu zahrnovaly zpěv, rozvíjení hudebního sluchu, vedení k vlasteneckému smýšlení a zpěvu národních písní (Gregor a Sedlický, 1990). Výuka zpěvu také zahrnovala problematiku intonačního výcviku a pěveckých metod. Bylo vyvinuto několik druhů různých intonačních metod, a s nimi i otázka o jejich využití v pedagogické praxi. V tomto období se začíná vymezovat vědní obor hudební pedagogiky, který vytyčuje své cíle a metodiku (Sedláčková, 2007).

Spory o různé intonační metody přetrvávaly až do 20. století. Nejvíce se u nás využívala metoda *Primavista* německého hudebního pedagoga Maxe Battkeho (1863–1916), která využívá relativní solmizaci a podporuje hudební improvizaci a tvořivost (Sedlák, 1979). V období po první světové byly zřizovány instituce s cílem inovovat a zlepšovat hudební vzdělávání. Mezi ně patřily například *Hudební Matice Umělecké Besedy*, *Jednota hudebních stavů* a komise pro hudební výchovu při *Pěvecké obci Československé*. Velký milník pro hudební pedagogiku v Československu znamenal rok 1934, kdy byla založena *Československá společnost pro hudební výchovu*. Jejím cílem byla podpora rozvoje

hudebního vzdělávání a sdružování hudebních pedagogů, a to i v mezinárodním měřítku (Sedláčková, 2007).

Během druhé světové války došlo ke stagnaci školství, která byla způsobena zavřením vysokých škol, tedy zastavením vzdělávání pedagogů. V hudební výchově vzrostl zájem o zpěv národních umělců a vlasteneckých písní jako forma protestu proti německé okupaci (Winkerlová, 2015). V 50. a 60. letech 20. století byla hudební výchova ve školách upozaděna. Školy se také potýkaly s nedostatkem pedagogů, který vznikl v důsledku rušení hudebních oborů na pedagogických fakultách (Gregor a Sedlický, 1990). Situaci se snažily napravit nově zřízené kabinety hudební výchovy, které vydávaly zpěvníky, metodické příručky, gramofonové desky a jiné didaktické pomůcky pro hudební výchovu (Gregor a Sedlický, 1990). Vznikaly také Lidové školy umění, dnešní Základní umělecké školy, ve kterých žáci docházeli na výuku hudebních nástrojů a zpěvu. Velký zvrat v pojetí hudební výchovy však nastal až v 70. letech, kdy vznikla *Nová koncepce hudební výchovy*.

3.2 Učebnice před Novou koncepcí hudební výchovy

Do 16. století se v Českých zemích žádné ustálené učebnice hudební výchovy nepoužívaly. V té době se používaly jako učebnice zpěvníky a kancionály. První teoretický spis hudební pedagogiky v českém jazyce byla *Musica, aneb knížka náležité zprávy zpěvákům sobě zavírající* (Blahoslav, 1558). Tato kniha byla určena kantorům, a podávala jasně a systematicky rozebrané veškeré poznatky z hudební teorie 16. století. V kapitole *Zprávy některé potřebné těm, kdož chtějí dobře zpívat* Blahoslav rozebírá pěveckou metodu, která klade důraz na píli a cvičení, deklamaci a frázování. Zároveň také mluví o hlasové hygieně, specificky pro chlapce, kteří prochází mutací. V *Naučení potřebná těm, kteříž písňe skládají chtějí* Blahoslav poskytuje návody pro skládání křesťanských písní pro současné skladatele. Jan Blahoslav také vydal český kancionál písní pro liturgii *Šamotulský kancionál* (1651), ve kterém bylo 8 jeho vlastních písní a další písňe jiných autorů (Gregor a Sedlický, 1990).

Velkým přínosem pro hudební pedagogiku byl *Amsterdamský kancionál* (1659) Jana Amose Komenského. V jeho předmluvě po vzoru Jana Blahoslava rozebírá pravidla přednesu zpěvu. V jeho učebnici *Orbis pictus* (1658) se žáci mohli učit o současných hudebních nástrojích, které zde byly vyobrazeny (Gregor a Sedlický, 1990).

V osvícenství Jan Jakub Ryba vytvořil první novočeskou učebnici hudební teorie s názvem *Počáteční a všeobecní základové ke všemu umění hudebnímu* (1817). V této učebnici se Ryba věnoval hudební teorii, metodice a jejich významu ve výuce. Mimo jiné usiloval o počestění hudební teorie, například křížky pojmenoval „vyvyšovány“, posuvky „pozorky“, šestiosminový takt „šestiosmerák“ a podobně. Ryba také vydal *Kancionálek pro českou školní mládež* (1808), první český zpěvník určený pro školní použití. Mezi další hudebně pedagogické práce z doby osvícenství se řadí například *Mravní kalendář* (1832) a *Houslí škola* (1832) Jana Nepomuka Filčíka (Sedláčková, 2007).

3.3 70. léta a Nová koncepce hudební výchovy

Přelom 60. a 70. let 20. století přináší změny v koncepci pojetí výuky hudební výchovy. Budík a Poledňák v roce 1969 modernizují osnovy hudební výchovy v knize *Hudba – Škola – Zítřek*. V osnovách je kromě teoretických poznatků dáván větší důraz na estetické cítění, kreativitu, tvořivost, improvizaci a hudební doprovod na lehce ovladatelné hudební nástroje. Program uváděl kromě cílů a úkolů také výběr hudebních činností, skladeb k poslechu, zpěvu a tanci. V 70. letech také dochází ke zvýšení kvality výuky hudební výchovy na pedagogických fakultách (Sedláčková, 2007).

V průběhu 80. let se v rámci výuky hudební výchovy na základních školách začaly prosazovat nové pedagogické koncepty, které přinesly změny v organizaci výuky. Jednou z nich bylo rozdělení učiva do tematických celků, což představovalo odklon od dřívějších, spíše lineárních a jednotvárných osnov. Tento nový přístup umožnil učitelům hudební výchovy lépe organizovat výuku a vytvořit strukturovanější a komplexnější učební plán. Do samotných hodin bylo zařazeno více pohybových, poslechových, instrumentálních a pěveckých činností.

Od 90. let se výuka hudební výchovy začala postupně obohacovat o multimediální počítačové aplikace a různé formy masmediálních audiovizuálních prostředků (Sedláčková, 2007).

4 Analýza významných historických učebnic hudební výchovy

V této části práce se zaměříme na analýzu dvou učebnic hudební výchovy, které byly vydány v období od zavedení Nové koncepce hudební výchovy až po 90. léta 20. století. První z hodnocených učebnic je *Hudební výchova pro 6. ročník základní školy* z roku 1989 a druhou je *Světlem hudby* z roku 1971. Obě publikace představují významné přístupy k hudební výchově v daných obdobích. V analýze se zaměříme na hlavní rysy jejich obsahu a konceptu.

4.1 Hudební výchova pro 6. ročník základní školy

Hudební výchova pro 6. ročník základní školy je učebnice, která byla vydána v roce 1989. Jejími autory jsou Jaroslav Mihule a PhDr. Miroslav Střelák. Kniha je doprovázena ilustracemi Josefa Palečka. Učebnice je vydána v pevné knižní vazbě a má celkový rozsah 217 stran.

V předmluvě autor promlouvá přímo k žákům, zdůrazňuje důležitost hudební výchovy a popisuje, jak nejlépe a nejefektivněji s učebnicí pracovat. Přemluva také plní motivační funkci, podporuje žáky ke studiu hudební výchovy, ale zejména k užívání si hudby. Kniha dále obsahuje slovníček hudebních pojmů, kde jsou abecedně vysvětleny pojmy jako například kadence, prodleva, rytmus a podobně. Na konci učebnice najdeme abecední seznam písní a skladeb k poslechu.

Učebnice je rozdělena do dvou hlavních částí, které jsou tematicky odlišné. První část s názvem „*Jak k nám mluví hudba*“ se zaměřuje na základní aspekty hudby, její historii a teorii, a poskytuje žákům pevné základy v těchto oblastech. Druhá část, nazvaná „*Hudba spjata s jinými druhy umění*“ se věnuje propojení hudby s různými uměleckými formami jako jsou tanec, divadlo, a výtvarné umění. Na konci učebnice je obsah rozdělen do podrobných měsíčních plánů, který pomáhá učitelům strukturovat výuku a pokrýt všechna důležitá témata v průběhu školního roku. Pro některá roční období jsou speciálně vybrané tematické písně. Například v prosinci je zařazena píseň *Štědrej večer nastal*, nebo v únoru píseň *Masopust držíme*. Žáci díky tomu mohou lépe pochopit souvislosti mezi hudbou a životem kolem nich.

V první části se obsah knihy soustředí na hudbu z pohledu dějin a teorie. Tato část je koncipována tak, aby se žáci mohli systematicky objevovat nejen historický vývoj hudby,

ale také se seznámit s hudebními formami, jako jsou symfonie, sonáta, nebo fuga. Dále se seznamují s hudební teorií a základními informacemi o hudebních nástrojích. Důraz je kladen na propojení dějin hudby se širšími světovými dějinami, což umožňuje žákům lépe pochopit, jak hudba odráží a zároveň ovlivňuje historické a kulturní události. Učebnice tak podporuje mezipředmětové vztahy a pomáhá žákům vnímat umění v širším kontextu. Písně ke zpěvu i k poslechu jsou vhodně zvolené vzhledem k věku žáků. Po zpěvu nebo poslechu nových písní žáci odpovídají na otázky, například „*Kde vrcholí druhá část? Které město je připomenuto v této písni a kde leží na mapě? Hodí se tato píseň ke zpěvu na výletě, k pochodu?*“ (s. 31). Tyto otázky mohou žákům pomoci více se soustředit na různé aspekty písně. Na konci každé kapitoly žáci mohou odpovědět na rozšiřující a kontrolní otázky, týkající se probírané látky.

Druhá polovina knihy nese název „*Hudba spjatá s jinými druhy umění*“ a je koncipována tak, aby žákům umožnila prozkoumávat propojení mezi hudbou a dalšími druhy umění. Tato část knihy se soustředí na propojení hudby s tancem, divadlem a výtvarným uměním. V teoretických kapitolách se žáci učí hlavně o rytmu a formách, v historických pak o opeře, ale i o lidovém umění. Tato část obsahuje hudebně pohybové aktivity, například vytleskávání rytmů s doprovodem dupání nohou, nebo tančení polkového kroku.

V učebnici můžeme také najít kreativní aktivity. Například na straně 80 se nachází cvičení *Tvořivé aktivity*, ve kterém žáci improvizují na metalofon ukolébavku se čtyřmi zadanými tóny. Při této improvizaci se žáci učí, jak pracovat s různými melodickými nápady, což je klíčová schopnost pro rozvoj jejich hudební kreativity. V úkolu na straně 102 si žáci mohou vyzkoušet improvizování závětí tak, aby navazovalo na zahrané předvětí. Tento úkol rozvíjí schopnost žáků samostatně přemýšlet o hudbě a experimentovat s hudebními nápady v rámci zadaných parametrů.

Kromě improvizčních aktivit učebnice obsahuje úkoly zaměřené na osvojení hry na vybrané hudební nástroje. Například na straně 15 jsou žákům představeny základy hry na zobcovou flétnu, včetně správného držení nástroje, prstokladů a čtení základních not. Na straně 47 poskytuje učebnice úvod do hry na akustickou kytaru, kde se žáci učí základní akordy a rytmické doprovody. Tento úkol je navržen tak, aby žákům umožnil seznámit se

s kytarou jako s hudebním nástrojem a rozvíjel jejich dovednosti, které jim mohou pomoci v budoucí hře na kytaru.

Tato učebnice je určena žákům šesté třídy základní školy. Obsahuje tvořivé aktivity v propojení s teorií a dějinami hudby. Skladby ke zpěvu i poslechu jsou vhodně zvolené a relevantní pro daný věk i probíranou látku. Učebnice splňuje nejen požadavky vzdělávacího obsahu, ale také inspiruje a motivuje studenty k prohlubování svých hudebních dovedností a znalostí.

4.2 Světem hudby

Světem hudby je učebnice pro devátý ročník základní devítileté školy z roku 1971. Jejími autory jsou Jiří Berkovec, Ilja Hurník, Antonín Matzner, Miroslav Střelák a Miroslav Houra. Kniha je vydána v pevné knižní vazbě a má rozsah 277 stran.

Kniha je rozdělena do dvou částí. V první části s názvem „*Světem hudby křížem krážem*“ se žáci seznamují s historií a teorií hudby. Dějiny hudby jsou rozděleny do kapitol podle chronologického vývoje, od pravěku až po hudbu 20. století, a to včetně soudobé populární hudby, hudby mimoevropských kultur a lidové tvorby. Každá kapitola obsahuje souvislý text, často obohacený o notové ukázky či fotografie souvisejících uměleckých děl. Texty poskytují mezipředmětové propojení s dějepisem a výtvarnou výchovou.

V posledních kapitolách první části se hlavní důraz přesouvá na hudební teorii. V těchto kapitolách se žáci podrobně seznámí například s notovým zápisem, harmonií a polyfonií. K jednotlivým tématům jsou vždy uvedené ukázky, které žákům umožňují lépe pochopit probírané teoretické koncepty pomocí praktických příkladů. V těchto teoretických kapitolách se také využívají znalosti z dějin hudby, které žáci získali v úvodních kapitolách učebnice. Učebnice neobsahuje praktické úkoly, na kterých by si žáci mohli vyzkoušet své nově nabyté znalosti. Na konci první části se nachází krátká kapitola, která se zaměřuje na vybraná umělecká díla, jež učebnice v průběhu kapitol představovala.

Druhá polovina učebnice nese název „*Zpíváme*“ a je koncipována jako zpěvník. Písňe jsou rozděleny do čtyř tematických podkapitol, a to „*Zpěvy domova*“, „*Píseň spojuje národy*“, „*Hudba staletí*“ a „*Mládí zpívá*“. Většina písní je uvedena ve sborovém zpracování. Výběr písní zahrnuje písňe lidové, jako je například *Vlaštověnka létá*, duchovní písňe, například *Smiluj se, Ó pane*, ale i populární písňe, jako *David a Goliáš*. Kromě písní

v češtině zde můžeme najít i několik písní v cizích jazycích, mezi které patří například ruština, polština nebo latina. K písním v kapitole *Mláď zpívá* jsou uvedeny akordy, avšak chybí zde doprovod na ostatní nástroje, který by si žáci v hodinách mohli zahrát během hodin. Učebnice neobsahuje pohybové a kreativní aktivity, které by mohly obohatit výuku a zapojit studenty do širšího spektra uměleckých činností.

Kniha je bohatá na teoretické informace a nabízí žákům široký kontext dějin hudby. Obsahuje rozsáhlý zpěvník, který nabízí pestrý repertoár písní. Nicméně, přidání více interaktivních aktivit by výrazně obohatilo výuku, zapojilo žáky do praktických hudebních činností a podpořilo jejich rozvoj hudebních dovedností a celkový zájem o hudbu.

5 Kritéria pro hodnocení současných učebnic hudební výchovy

Tato část bakalářské práce se zaměřuje na obsah a formu současných učebnic hudební výchovy. Cílem je analyzovat tyto učebnice z různých perspektiv. Všechny učebnice budou hodnoceny podle jednotných kritérií, která jsou podrobně popsána níže.

Nejprve zhodnotíme strukturu a obsah jednotlivých učebnic. V úvahu bude brána přehlednost a organizace materiálů, rozsah pokrytých témat, dělení učiva do jednotlivých kapitol a celkový koncept publikace. Nakonec budeme hodnotit, zda jsou informace podávány systematicky a srozumitelně. To zahrnuje nejen jasnost a přesnost vysvětlení jednotlivých pojmů a teorií, ale také vhodné použití příkladů, ilustrací a cvičení, které podporují porozumění a praktické využití získaných znalostí.

Dále se zaměříme na výběr písní ke zpěvu a doprovodu a výběr poslechové skladeb, který je důležitý pro aktivní propojení teoretických znalostí s praktickými dovednostmi. Písně by měly být zvoleny tak, aby reflektovaly různá hudební období a styly. Tím mohou poskytnout žákům široký hudební rozhled, či praktické ukázky probírané hudební teorie. Důležité je, aby písně byly nejen pedagogicky hodnotné, ale i zábavné a motivující pro žáky, čímž podpoří jejich zájem o hudbu. Kromě výběru vhodných skladeb je důležité vést žáky k aktivnímu poslechu hudby. Aktivní poslech podporuje cílené soustředění na jednotlivé prvky skladby, jako jsou melodie, rytmus, harmonie a instrumentace. Tímto způsobem se žáci naučí rozlišovat a analyzovat různé aspekty hudby, což obohacuje jejich hudební vnímavost a kritické myšlení. Kromě teoretických znalostí se tak rozvíjí schopnost aktivně a vědomě prožívat hudební díla. Celkově je tedy důležité, aby učebnice nabízela pestrý a vyvážený výběr skladeb, které budou žáky nejen vzdělávat, ale i inspirovat a motivovat k dalšímu hudebnímu objevování.

Učebnice by také měla obsahovat hudebně pohybové aktivity, mezi které se řadí například hra na tělo, dirigování nebo základy jednoduchých tanců, jako je mazurka. Tyto aktivity podporují koordinaci, rytmické cítění a motorické dovednosti. Jedena z častých hudebně pohybových aktivit je hra na tělo. Tato aktivita zahrnuje různé techniky, například tleskání nebo dupání. Hra na tělo pomáhá žákům vnímat rytmus prostřednictvím vlastního těla, a tím posiluje jejich synchronizaci i rytmickou přesnost. Dirigování je další klíčovou hudebně pohybovou aktivitou, která žákům umožňuje lépe porozumět rytmu, výrazové a

dynamické stránce hudby. Když žáci zkoušejí dirigovat, učí se sledovat a interpretovat hudební fráze novým způsobem, což jim pomáhá lépe vnímat strukturu skladeb.

Další důležitou součástí učebnice hudební výchovy jsou náměty k instrumentálně tvořivým aktivitám, které podporují kreativní rozvoj žáků a umožňují jim aktivně se zapojit do výuky. Tyto aktivity by měly být navrženy tak, aby se mohli zapojit žáci na různých úrovních hudebního vzdělání. Někteří žáci navštěvují základní umělecké školy nebo docházejí do hudebně zaměřených zájmových kroužků a umí hrát na nástroje, jako jsou například housle nebo kytara, zatímco jiní se setkávají s hudebními nástroji pouze v hodinách hudební výchovy. Učebnice by proto měla obsahovat aktivity, které jsou přístupné všem a mohou být přizpůsobené schopnostem jednotlivých žáků. Učebnice by měla každému žákovi poskytnout příležitost aktivně se zapojit do výuky.

V rámci hodnocení se budeme dále soustředit na obsah mezipředmětových přesahů, které jsou podrobněji popsány výše.

V neposlední řadě se zaměříme na grafické zpracování učebnice, což je jeden z klíčových aspektů, který ovlivňuje nejen vzhled, ale i funkčnost učebního materiálu. Řadí se do něj například velikost a barva písma, vhodné zvolení doprovodných obrázků a fotografií, nebo grafy a tabulky použité v učebnici. Vhodně zpracované grafické prvky mohou zlepšit vizuální atraktivitu učebnice a podpořit žáky v jejich vzdělávacím procesu.

U učebnic, které jsou doplněny dalšími didaktickými prostředky, jako jsou například zpěvníky či pracovní sešity, zhodnotíme i tyto materiály.

Pro analýzu učebnic v této části bakalářské práce využijeme kvalitativní výzkumné metody. Klíčovou metodou pro zkoumání učebnic je obsahová analýza, která umožňuje systematicky prozkoumat texty a další obsahové prvky učebnic s cílem identifikovat hlavní témata a výukové metody, které jsou v těchto materiálech použity. Díky této metodě můžeme detailně porovnat, jak jednotlivé učebnice přistupují k výuce, jaké skladby a aktivity jsou zařazeny do výuky a jakým způsobem je prezentováno probírané učivo. Obsahová analýza nám rovněž poskytuje možnost identifikovat silné a slabé stránky jednotlivých učebnic, což je zásadní pro posouzení jejich celkové kvality a přínosu pro vzdělávací proces.

6 Analýza vybraných současných učebnic hudební výchovy

6.1 Hudební výchova pro 6. a 7. ročník základní školy a odpovídající ročníky víceletých gymnázií

6.1.1 Struktura a obsah publikace

Učebnice má celkem 88 stran a je rozdělena do devíti kapitol. První kapitoly jsou pojmenované podle hudebně naučných témat, například „*Vlastnosti tónů*“, nebo „*Tempo a rytmus*“. Dále jsou kapitoly řazené podle typu nástrojů, například „*Dechové nástroje*“. Na konci učebnice obsahuje přehled probíraných hudebních nástrojů, typů hudebních uskupení a nejslavnějších hudebních akcí, které se každoročně konají. V učebnici můžeme najít rejstřík probraných osobností a slovníček pojmů.

Knihou nás provází příběh spolužáků, kteří se rozhodnou, že založí kapelu. Postupně s nimi mají žáci šanci poznávat různé hudební nástroje, žánry hudby od klasické po populární, a základní hudební zákonitosti, jako je rytmus a noty. Kromě teorie a klasických vokálních či instrumentálních aktivit, nabízí učebnice i tipy pro začínající hudebníky, týkající se trémy, působení v hudebních souborech či prezentaci kapely.

Každá kapitola je koncipována tak, aby kombinovala hudební teorii, vokální aktivity, instrumentální aktivity, poslech, hudebně pohybové aktivity a dějiny hudby. Například v kapitole s názvem „*Vlastnosti tónů*“, se žákům vysvětlí délka, síla, a výška tónů. Naučí se základy hry na klavír a mohou si zahrát písně *Ovčáci čtveráci*, nebo *Běží liška k táboru*. Dále se žáci učí intonovat a rozeznávat podle poslechu, jestli byl hraný tón vyšší nebo nižší. Zároveň kapitola nabízí představení klavírních umělců, od Fryderyka Chopina po Raye Charlese, a hudební ukázky. V neposlední řadě tato část obsahuje i zpěv písně *Otec Abrahám*, doprovázený hrou na tělo.

6.1.2 Výběr poslechových ukázek a písní ke zpěvu a hudebnímu doprovodu

K této učebnici vyšel také zpěvník s instrumentálními doprovody, který obsahuje 50 písní. Vybrané písně představují širokou škálu žánrů, obtížností i jazyků, což představuje pestrou nabídku pro různé úrovně hudebních schopností a zájmů žáků. Ve zpěvníku najdeme lidové písně ze všech koutů světa, některé dokonce v původních jazycích, například finskou

lidovou píseň *Komalama vista*. Dále zpěvník obsahuje české populární písně, například *Jdou po mně jdou*, a také známé zahraniční populární, jako *The Lion sleeps tonight*. Přestože je zpěvník bohatý na obsah a nabízí různorodý repertoár, chybí v něm překlady textů cizojazyčných písní. Přítomnost překladů by mohla výrazně obohatit zážitek žáků ze zpívání, umožnit lepší porozumění písním a prohloubit jejich kulturní povědomí. Překlady by také mohly usnadnit interpretaci a výrazové ztvárnění písní, což by přispělo k celkovému hudebnímu vzdělávání.

Ve zpěvníku se kromě not ke zpěvu a textů nachází také rozsáhlé partitury. U některých písní tyto partitury určené pro nástroje z Orffova instrumentáře, zatímco u jiných zahrnují také nástroje jako housle nebo zobcovou flétnu. Několik skladeb je ve zpěvníku rozepsáno pro více hlasů, což umožňuje sborové provedení. Partitury jsou navrženy tak, aby byly využitelné pro žáky různých úrovní hudebních dovedností. Mohou zahrnovat jednodušší doprovody, jako je tleskání nebo hra na rytmické nástroje, což usnadňuje zapojení všech žáků do hudebních aktivit. Nad notovými zápisy jsou také uvedeny kytarové značky, které umožňují doprovod na kytaru a tím obohacují možnosti hudebního projevu žáků.

Písně se nachází v rozsahu od malého g do G2. Všechny písně jsou v rozsahu, který je vhodný pro dětské hlasy. Výběr písní obsahuje jak durové, tak mollové písně, dokonce i některé písně psané v církevních modech, například anglickou baladu *Scarborough Fair*. Písně jsou vybrány tak, aby odpovídaly schopnostem a potřebám žáků v daném věku. Nabízejí rovnováhu mezi novými skladbami a těmi, které žáci již často mohou znát. Zpěvník tedy nejen rozšiřuje jejich repertoár, ale také upevňuje jejich hudební zkušenosti a dovednosti. Pestrá nabídka písní umožňuje žákům objevovat různé hudební styly a žánry, což přispívá k jejich celkovému hudebnímu rozvoji a zvyšuje jejich zájem o hudbu.

Učebnice v každé kapitole nabízí poslechové ukázky. Vybrané skladby jsou vhodně zvolené, a skoro každá má v učebnici k poslechu přiřazený úkol pro žáky, který je povzbudí k hlubšímu poslechu skladby, jako je vnímání, kolik hraje nástrojů a podobně. Poslechové skladby jsou převážně z období klasicismu, baroka a romantismu, ale najde se mezi nimi i několik novodobých populárních písní.

V první kapitole s názvem „Začínáme s písničkou“ se žáci naučili zpívat píseň *Už ty pilky dořezaly*, a poté si ji mohli poslechnout v úpravě od Leoše Janáčka- Pilky z cyklu *Lašské tance*. Dále se v poslechu pro tuto kapitolu nacházely písně *Jabloně* od kapely Zrní a *Horehronie* od Kristiny, populární písně, které využívají lidové náměty. Všechny tyto písně mohou dát žákům jiný pohled na lidovou hudbu. Dále mohli žáci poslouchat cizojazyčné písně, konkrétně francouzské písně *Au clair de la lune* a *La Marseillaise*, a bez znalosti textu odhadnout o čem mohou být. To dá žákům příležitost k zaposlouchání se do nálady hudby a výrazu.

V kapitole „Vlastnosti tónu“ jsou ukázky vybrané tak, aby žákům pomohly rozpoznat různé barvy, výšky a délky tónů. Skladbu *Ave Maria* učebnice nabízí ve dvou různých provedeních, a to od Johanna Sebastiana Bacha a Charlese Gounoda. V prvním hrají pouze housle a varhany, v druhém celý orchestr. Žáci mají nakreslit dva obrázky a použít tolik barev, kolik slyší hrát nástrojů. Další dvě ukázky demonstrují rozdíl mezi klavírem a cembalem, a to *Les Cyclopes* od Jeana-Philippe Rameaua z Karnevalu zvířat a *Sonata No. 29, op. 106* od Ludwiga van Beethovena.

6.1.3 Hudebně pohybové aktivity

Tato učebnice nabízí řadu hudebně pohybových aktivit, které jsou kreativně zakomponovány do témat kapitol. V kapitole „Umění souhry“ se žáci naučí dirigování 3/4 a 4/4 taktů. Tyto dovednosti jsou postupně aplikovány na jednoduché písničky, které žáci mohou používat jako základ pro vlastní dirigování. Díky této aktivitě se žáci nejen seznámí s principy dirigování, ale také získají praktické zkušenosti, jak řídit hudebníky v rámci skupinových cvičení. V učebnici také můžeme najít hojně využití hry na tělo, která zábavným a efektivním způsobem pomáhá pochopení rytmu a doprovodu písniček. Pomocí tleskání, dupání nebo pleskání na vlastní tělo se žáci různé rytmické vzory a cvičí rytmickou přesností, která je klíčová pro jejich hudební rozvoj.

V kapitole „Rytmus a tempo“ se žáci mohou naučit tanec mazurka. Po důkladném seznámení s rytmem tance a nacvičení všech kroků se třída rozdělí se do tří skupin, aby se mohli všichni aktivně účastnit. První skupina zpívá typickou mazurku *Měla babka čtyři jabka*. Druhá skupina doprovází zpěv na hudební nástroje, které mohou zahrnovat vše od Orffova instrumentáře až po housle nebo flétny. Žáci se tím učí spolupracovat a koordinovat

svůj výkon s ostatními. Třetí skupina tančí mazurku, čímž převádí hudbu do fyzického pohybu a zdůrazňuje význam rytmu a tempa v tanci. Tato aktivita nejen obohacuje výuku hudby o praktický prvek, ale také podporuje týmovou spolupráci a umožňuje žákům prožít hudbu komplexněji. Tímto způsobem se učí nejen teorii, ale také aplikaci hudebních principů v reálných situacích, což přispívá jejich hlubšímu porozumění a zapojení do výuky.

6.1.4 Instrumentální a tvořivé aktivity

V učebnici můžeme najít základy hry na klavír, zobcovou flétnu a kytaru. Ve hře na klavír si žáci osvojí rozmístění jednotlivých tónů, poté se naučí hrát každým prstem jeden tón, například C1 palcem, D1 ukazováčkem atd. Pro žáky, kteří se tak rychle neorientují v notách je toto jednodušší, protože pak si mohou zahrát píseň *Ovčáci čtveráci* jen podle čísel. Ti, kteří zvládnou tuto písničku, si dále mohou zahrát *Běží liška k Táboru*. U zobcové flény si nejprve vysvětlí, jak flétnu správně držet a jak hrát na jednom tónu. Poté, co se naučí jakými prsty se hrají dané tóny, mohou si z not zahrát *Ódu na radost* od Ludwiga van Beethovena. V lekci o kytáře se žáci nejprve seznámí s kytarovými značkami, a následně si mohou zkusit zahrát několik jednoduchých akordů. Na konci lekce mají seznam písní s jednoduchými akordy, které si nyní mohou zahrát, například *Stará archa* od Spirituál kvintet nebo *Hlídač krav* od Jaromíra Nohavici.

Nalezneme zde také příležitosti pro hru na nástroje z Orffova instrumentáře. Jednou z aktivit je hra, při které jeden žák hraje na nástroj, zatímco ostatní musí hádat, o který nástroj se jedná. Tato aktivita učí žáky rozpoznávání jednotlivých nástrojů, ale také podporuje sluchovou pozornost a koncentraci. Kromě toho mohou žáci použít nástroje k doprovodu zpěvu písní, což obohacuje jejich zpěv a učí je základům souhry mezi zpěvem a instrumentální hrou.

Žáci jsou vedeni k rozvoji kreativního myšlení při provozování hudby, což jim umožňuje nejen reprodukovat naučené skladby, ale také experimentovat s různými hudebními prvky a vytvářet vlastní interpretace. V kapitole „*Strunné nástroje*“ mají k dispozici návod jak nacvičit píseň *Vojanda*. Mají za úkol vymyslet, kolik nástrojů zapojí do svého provedení, zda budou zpívat druhý hlas, či hrát předeheru, nebo dohru. V kapitole „*Rytmus a tempo*“ žáci poslouchají jednoduché melodie a mají za úkol doprovodit je pochodovými rytmy. Tato

aktivita jim pomáhá lépe pochopit význam rytmu v hudbě a zlepšuje jejich rytmické dovednosti.

Učebnice dává prostor pro kreativní vyjádření žákům s větší hudební zkušeností, například při nacvičování nástrojových doprovodů k písním, ale i žákům s menší hudební zkušeností. Aktivity jsou koncipovány tak, aby byly atraktivní a přístupné pro všechny žáky, bez ohledu na jejich úroveň, a aby se každý mohl aktivně zapojit a najít si svou roli v hodinách hudební výchovy. Tímto způsobem učebnice nejen stimuluje kreativitu a hudební růst, ale také pomáhá vytvářet prostředí, kde se žáci necítí opomíjeni nebo nezapojení, což přispívá k celkové dynamice a pozitivní atmosféře ve třídě.

6.1.5 Mezipředmětové vztahy

Probíraná látka se v této učebnici prezentuje v poměrně širokém kontextu, což znamená, že dává prostor pro mezipředmětové vztahy. Učebnice neomezuje hudební výchovu na teorii a praxi, ale aktivně integruje prvky z různých oblastí vzdělávání. Například v kapitole „*Začínáme písničkou*“ si žáci procvičí zeměpis, když přiřazují lidové písně k regionům České republiky. Dalším příkladem je kapitola o síle zvuku, která přináší informace z fyziky, například o tom, jak se zvuk šíří a jaké jsou jeho vlastnosti. Žáci se mohou naučit několik nových italských slov. Kniha skvěle ilustruje možnost propojení znalostí, které žáci mají z ostatních předmětů, nejen s hodinami hudební výchovy, ale i s hudbou a kulturou obecně.

6.1.6 Grafická podoba učebnice

Knihou provází charismatické komiksové postavy kapely, které se společně se žáky vydávají na cestu za novými poznatky o hudbě. Tyto postavy, které vystupují v různých scénkách a dialogích, nenuceně začleňují hudební teorii a praktické úkoly do výuky, čímž činí učební materiál zábavným a atraktivním. Jejich přítomnost je v učebnici vkusně a přiměřeně distribuována, což znamená, že se žáci mohou na jejich vstupy vždy těšit, aniž by je postavy zahlcovaly na každé stránce. Kromě komiksových postav obsahuje učebnice také fotografie, které doplňují texty kapitol a obohacují vizuální dojem učebnice. Tyto fotografie zahrnují zobrazení hudebních nástrojů, portréty hudebníků a například obaly známých hudebních alb.

Každá kapitola je graficky strukturována tak, aby byla přehledná a snadno čitelná. Před každou aktivitou se nachází symboly, které jasně označují, zda daný úkol zahrnuje poslech, zpěv, otázku nebo jiné činnosti. Tento systém znaků usnadňuje celkovou orientaci v učebnici.

Celkově je učebnice velmi vkusně a promyšleně graficky zpracovaná, což přispívá k její atraktivitě a efektivnosti jako výukového materiálu. Grafické prvky, od komiksových postav až po fotografie, a značky před cvičeními, jsou navrženy tak, aby podporovaly vzdělávací proces a dělaly ho přístupnějším a zajímavějším.

6.1.7 Shrnutí

Tato učebnice přistupuje k výuce hudební výchovy zábavným a moderním způsobem, který je navržen tak, aby vyhovoval různě zkušeným a nadaným žákům. Nabízí široký kontext pro studium hudby a mezipředmětové propojení. Žáci mají šanci poznat široké spektrum hudebních žánrů, a to pomocí poslechových aktivit, ale i kreativních hudebních cvičení. V neposlední řadě učebnice nezapomíná na hudebně pohybové aktivity, které můžeme najít téměř v každé kapitole. Moderní a atraktivní grafické zpracování učebnice pomáhá žákům lépe se orientovat v materiálech a zároveň je motivuje k hlubšímu zapojení do učebního procesu.

6.2 My pozor dáme a nejen posloucháme

6.2.1 Struktura a obsah publikace

My pozor dáme a nejen posloucháme s podnázvem *Posloucháme hudbu se žáky 2. stupně ZŠ a nižších ročníků víceletých gymnázií: Kterak uši naladiti, aby se srdce radovalo* je učebnice od českého hudebního pedagoga Jaroslava Herdena z roku 1997. Má rozsah 210 stran a je rozdělena celkem do 6 kapitol. Kapitoly se od sebe liší obsahově i celkovou strukturou a koncepcí.

V úvodní kapitole „*Hudba kolem nás*“ učebnice nabízí aktivity a otázky, které žákům pomohou uvědomit si, co pro ně hudba znamená. V několika rozmanitých aktivitách ukazuje žákům, jak znázornit počasí v hudbě. Obsahuje zpěv i poslech na téma deště a kreativní aktivity, při kterých si žáci mohou vyzkoušet, jak znázornit různé druhy počasí jen pomocí hudby. Na konci kapitoly učebnice navádí k debatě o významu hudby

v každodenním životě. Tato kapitola plní převážně motivační úlohu, a to inspirovat a nadchnout žáky pro studium hudby. Bylo by však přínosné, kdyby tato kapitola zahrnovala také praktický úvod, ve kterém by autor poskytl žákům jasný a strukturovaný návod, jak s učebnicí co nejefektivněji pracovat. Takový návod by mohl obsahovat rady a tipy pro studium, vysvětlení struktury učebnice, popis různých typů cvičení a aktivit, a doporučení, jak postupovat při studiu jednotlivých kapitol. Tento dodatečný úvod by pomohl žákům lépe se orientovat v učebnici, a tudíž s ní i lépe pracovat.

Ve druhé kapitole s názvem „*Co slyšíš, když posloucháš*“ se žáci učí porozumět hudební řeči a výrazovým prostředkům hudby. Tato část je zaměřena na rozvoj schopnosti vnímat hudbu z hlediska forem, ale i rozeznávat důležitost prvků jako je barva nebo dynamika. Na konci kapitoly mají žáci za úkol vybrat jejich oblíbenou skladbu a prezentovat ji svým spolužákům. Každý z žáků nejprve přehraje svou vybranou skladbu a charakterizuje její průběh, její zvláštnosti a odprezentuje něco málo o skladateli a interpretech díla. V reflexi kapitoly mají žáci možnost zamyslet se nad tím, které skladby z učebnice je zaujaly a proč, čímž se podpoří jejich kritické myšlení a schopnost analytického posouzení hudebních děl.

Třetí kapitola nese název „*Pořádek v diskotéce*“. Seznamuje žáky s obsazením orchestru, smíšeného pěveckého sboru a komorních souborů. Představí si několik vybraných nástrojů, jako je například klavír nebo zobcová flétna. Kapitola obsahuje cvičení opakující látku z předchozích částí, a to poslechové ukázky, ale i teoretická fakta.

Následující kapitola „*Procházka staletími*“ poskytuje žákům přehledné shrnutí dějin hudby od renesance až po dvacáté století, ve kterém autor krátce zmíní i téma hudby populární. Kromě poslechu je doplněna i instrumentálními a tvořivými aktivitami. Výklad historie hudby je v této kapitole zasazen do širšího kontextu dějin. Vedle popisu jednotlivých hudebních epoch a jejich významných skladatelů se probírají také historické události, dobová umělecká díla a spisovatelé. Kromě historického kontextu můžeme v kapitole najít i propojení probírané látky s novější populární hudbou, což přináší atraktivní a moderní prvek do výuky. Například v části věnované Ludwigovi van Beethovenovi si žáci mohou poslechnout jeho *Měsíční sonátu* a poté i skladbu *Because* od The Beatles, která byla sonátou inspirována. Kromě poslechu je kapitola doplněna instrumentálními, pěveckými a kreativními aktivitami, které podporují praktické zapojení žáků do výuky.

Kapitola „*Hudební čítanka*“ obsahuje 19 textů, na které autor odkazuje v přechozích kapitolách a které si žáci mohou pro širší kontext číst s probíranou látkou. Texty se zabývají například rozbořem děl, představením nástrojů, popisem improvizace nebo rozšířením historického kontextu probírané látky. Z autorů bychom tu mohli najít například Eduarda Petišku, Aloise Jiráska, Ilju Hurníka, nebo si dokonce můžeme přečíst něco málo z korespondence Fryderyka Chopina a George Sandové.

V poslední kapitole s názvem „*Dějiny hudby v příkladech*“ můžeme najít 20 partitur skladeb upravených pro školní sbory a kapely. Skladby se liší žánry, ale také obsazením nástrojů a obtížností. Můžeme zde najít skladby pouze pro rytmické nástroje, ale i složitější partitury pro nástroje jako jsou například housle, zobcová flétna a kytara.

Na konci učebnice je uveden seznam ukázek k doporučenému poslechu a seznam ukázek k poslechovým testům. Učebnice obsahuje úvodní kapitolu, která ale plní převážně motivační úlohu, ale mohla by mít i úvod, kde by autor podal žákům návod, jak nejlépe s učebnicí pracovat.

6.2.2 Výběr poslechových ukázek a písní ke zpěvu a hudebnímu doprovodu

Poslechové ukázky jsou v této učebnici obsaženy téměř na každé straně. K těmto ukázkám jsou obvykle připojeny úkoly, které žákům pomáhají rozvíjet aktivní poslech hudby. Žáci jsou vedeni k tomu, aby se zamysleli nad svým okamžitým dojmem ze skladby, například zda je skladba rychlá či pomalá nebo zda je melodie vysoko či nízko. Dále mají za úkol nakreslit průběh skladby a u programní hudby porovnat svůj příběh, který si z poslechu odnesli, s programem. Kromě subjektivních dojmů z hudby se žáci učí vnímat skladby z hlediska forem. Všechny tyto rozmanité úkoly mohou pomoci žákům k plnějšímu prožitku z hudby a motivovat je ke kvalitnějšímu poslechu i mimo školní prostředí.

Konkrétní skladby k poslechu byly vybrány tak, aby souvisely s probíranou látkou. Například na straně 125 si žáci poslechnou a následně zazpívají píseň *Pstruh* od Franze Schuberta. Po prvním poslechu mají odpovědět na několik otázek, týkajících se průběhu skladby a vypravovat o příběhu, který skladba popisuje. Otázky se týkají členění písně a nálady jednotlivých slok. V následném poslechovém cvičení si žáci mohou poslechnout variace na téma této písně ve 4. větě *Klavírního koncertu A dur* od Franze Schuberta a

vnímat, jak bylo původní téma rozvinuto a transformováno v novém díle. Toto cvičení umožní žákům lépe porozumět principům variace v hudbě.

Písně určené ke zpěvu jsou zapsány v notovém zápisu s texty a akordy, přičemž některé jsou uvedené v partiturách pro zpěv, klavír a rytmické nástroje. Repertoár zahrnuje lidové písně, například *Či to husky na tej vodě*, duchovní písně, například *Joshua fit de battle of Jericho*, nebo muzikálové skladby jako *Amerika* od Leonarda Bernsteina. Žáci si mohou zazpívat i několik písní v angličtině, například *Yesterday* od The Beatles. Učebnice by mohla být obohacena o větší množství populárních skladeb, které by lépe reflektovaly současné hudební trendy a zájmy žáků.

6.2.3 Hudebně pohybové aktivity

Učebnice nabízí žákům příležitost naučit se několik tanců. Na straně 42 najdeme návod, jak se naučit řecký tanec na píseň *Zorba's dance* podle podrobného návodu s ilustracemi jednotlivých kroků. Po tomto praktickém zážitku mají žáci možnost odpovědět na otázku, jak tanec ovlivnil jejich vnímání hudby. Na straně 115 se mohou seznámit s tancem gavota, což jim umožní lépe vnímat a prožít poslech Anglických suit od Johanna Sebastiana Bacha.

Kromě tančenicích aktivit zde najdeme také pantomimu a improvizovaný tanec. Na straně 88 v části o baletní hudbě se žáci věnují aktivitě, při které improvizují hudbu a pohyb na pohádková témata. V rámci této aktivity předvádějí různé situace a vyjadřují rozmanité pocity, čím rozvíjejí svou kreativitu a emocionální vnímání. Do této aktivity je zapojena i tvořivá instrumentální složka. Žáci na zvolený nástroj improvizovaně charakterizují část děje, a pokud někdo z ostatních pozná, o kterou část se jedná, může se pantomimicky připojit. Tímto propojením příběhu, hudby a pohybu si žáci mohou lépe uvědomit vyjádření děje pomocí hudby a tance.

6.2.4 Instrumentální a tvořivé aktivity

Učebnice podporuje žáky ke hře na různé hudební nástroje. V partiturách v poslední kapitole můžeme najít noty pro nástroje z Orffovského instrumentáře i pro nástroje jako je flétna nebo housle. Žáci se seznamují s vybranými nástroji, například s klavírem, flétnou nebo kytarou. Na straně 46 se mohou naučit základy hry na kytaru. Nejprve jsou seznámeni

s několika základními akordy pomocí tabulatury a poté s rytmem, který je zapsaný v rytmickém schématu. Základy hry na sopránovou zobcovou flétnu si žáci mohou osvojit na straně 61. Nejprve se naučí hmaty na pravé a levé ruce a poté si mohou zahrát jednoduché melodie podle not. Nakonec mohou improvizovat vlastní melodie.

Široká škála kreativních aktivit zahrnuje úkoly jako znázorňování počasí pomocí různých hudebních nástrojů, ale i vymyšlení konkrétních melodií, textů a hudebních doprovodů. Na straně 28 v „*Poradně pro začínající skladatele*“ se žáci mohou dozvědět, jak skládat hudbu od samotného vymyšlení tématu skladby, přes jeho rozvíjení a obohacování, až po finální orchestraci skladby. Všechny jednotlivé kroky procesu skládání hudby mají k dispozici v notách. Při této aktivitě si žáci mohou uvědomit, jak se postupně zvyšuje napětí skladby pomocí různých technik, jako je obohacování melodie, zrychlování tempa a zesilování zvuku. Tento praktický přístup jim umožňuje pochopit dynamiku hudební kompozice a vývoj hudebních myšlenek, podporuje jejich kreativitu, analytické myšlení a hlubší porozumění hudební kompozici.

Na straně 52 si žáci mohou vyzkoušet tleskat či rytmicky šeptat věty podle daného rytmického zápisu. K těmto větám mohou žáci také vymyslet doprovod na další rytmické nástroje, jako je například bubínek, což jim umožňuje prozkoumat různé zvukové možnosti a kombinace. V posledním cvičení této části mají za úkol vymyslet věty a jejich rytmus zapsat ve 2/4 taktu. Toto cvičení vyžaduje, aby žáci použili své dovednosti nejen k vytváření rytmických vzorců, ale také k jejich přesnému zápisu.

6.2.5 Mezipředmětové vztahy

Látka v učebnici je prezentována ve velmi širokém kontextu a často můžeme najít propojení s jinými předměty. Na stranách 76–77 se nachází tabulka historických souvislostí, ve které můžeme najít hudební styly, významné skladatele, ale také důležité události z historie, umění, filozofie a vědy. Výtvarnému umění se učebnice věnuje v několika kapitolách, představuje umělce probíraných epoch a jejich slavná díla prostřednictvím barevných fotografií. Výtvarnou výchovu mohou žáci využít i při navrhování scény a kostýmů k opeře na straně 87.

Učebnice také efektivně propojuje hudební výchovu s českým jazykem. V kapitole „*Hudební čítanka*“ se nachází mnoho textů ke čtení, které žákům rozšiřují znalosti a zároveň

zdokonalují jejich čtenářské dovednosti. Na straně 72 se žáci mohou věnovat zlepšování mluveného projevu prostřednictvím čtení scénáře pořadu pro školní rozhlasový kroužek. Dále na straně 107 mají žáci vyprávět pohádku o Červené Karkulce z pohledu vlka, nebo ji zkráceně převyprávět s použitím několika zadaných slov. Tímto způsobem učebnice propojuje kreativitu a rozvoj jazykových dovedností.

6.2.6 Grafická podoba učebnice

Kniha je doprovázena barevnými ilustracemi a fotografiemi, na kterých můžeme najít podobizny skladatelů, hudební nástroje nebo dobová výtvarná díla. Ilustrace v učebnici nejsou na každé straně, například v 5. kapitole „*Hudební čítanka*“ jsou jen dvě, což by pro dnešní žáky mohlo být málo.

Texty a nadpisy jsou v učebnici přehledně odlišené. Úkoly jsou vždy zvýrazněny žlutě, zatímco skladby k poslechu jsou uvedeny v modrých obdélnících. Toto barevné označení usnadňuje organizovanou a efektivní práci s učebnicí.

6.2.7 Shrnutí

Učebnice je koncipována tak, aby pomáhala žákům rozvíjet aktivní naslouchání hudbě, podporovala jejich kreativní tvoření a poskytovala informace v širokém kulturním a historickém kontextu. Celkově tato učebnice představuje komplexní nástroj pro výuku hudby, kombinuje teoretické znalosti s praktickými dovednostmi a podporuje žáky v hudebním rozvoji.

6.3 Hudební výchova pro 6. – 9. ročník základní školy

V této části práce se zaměříme na analýzu řady učebnic *Hudební výchova pro 6. ročník základní školy*, *Hudební výchova pro 7. ročník základní školy*, *Hudební výchova pro 8. ročník základní školy* a *Hudební výchova pro 9. ročník základní školy*.

6.3.1 Struktura a obsah publikace

Všechny učebnice mají 19 kapitol, až na 9. díl, který má kapitol 15. Rozsah učebnic je 119–152 stran. Učebnice obsahují předmluvu pro učitele, ve které shrnují obsah, vysvětlují koncept publikace a uvádí očekávané výstupy žáka. Na začátku také můžeme najít předmluvu pro žáky, která plní motivační funkci. Na konci učebnic se nachází abecední

seznam zpívaných písní, poslechových ukázek a videonahrávek. Všechny učebnice obsahují CD s poslechovými ukázkami.

Kromě poslechových ukázek učebnice nabízí odkazy na videoukázky. V těch můžeme najít hudební klipy, ukázky tanců, hru na neobvyklé nástroje, nebo ukázky z filmů. Tyto vizuální materiály obohacují výuku a umožňují žákům lépe pochopit a vizualizovat probíranou látku.

Všechny kapitoly obsahují části nazvané „Úkol pro tebe“, kde jsou žákům nabídnuty rozmanité kreativní, instrumentální, pohybové či pěvecké aktivity. Některé úkoly zahrnují vyhledávání informací o probírané látce a vypracovávání referátů. Tyto úkoly jsou přístupné a zábavné pro žáky na všech úrovních hudebního vzdělání. Na konci každé kapitoly se nachází sekce „K zapamatování“, která v několika bodech shrnuje nejdůležitější informace z probírané látky.

V předmluvě k 6. dílu učebnice se dozvídáme o koncepci a obsahu jednotlivých dílů učebnic. V 6. a 7. ročníku se žáci věnují hudbě z obecného hlediska, seznamují se s nejdůležitějšími hudebními formami a věnují se základům hudební teorie. 8. a 9. díl se zaměřují na vývoj světové a české hudby v jednotlivých historických obdobích.

Učebnice *Hudební výchova pro 6. ročník základní školy* je rozdělena do 19 kapitol a má rozsah 135 stran. Žáci si v ní mohou zopakovat znalosti hudební teorie v předchozích ročnících, například stupnice dur a moll, a dále je rozšířit o stupnice harmonické a melodické stupnice, intervaly, nebo skládání akordů. Naučí se také rozlišovat hudebně výrazové prostředky, což jim umožní hlubší a kvalitnější poslech hudby. Teoretické poznatky si žáci mohou vyzkoušet na praktických úkolech, například na straně 13 v kapitole o lidové hudbě mohou sami vytvořit terciový dvojhlas k dané písni nebo na straně 26 odhadnout, které značky v notovém zápisu patří ke kterému hudebně výrazovému prostředku.

Hudební výchova pro 7. ročník základní školy se věnuje poznáváním hudby prostřednictvím hudebních forem. Žáci se zde mohou seznámit s fugou, sonátovou formou nebo symfonií, a to skrze teorii, poslech i praktické instrumentální aktivity. Nechybí zde ani pěvecké a kreativní části nebo například kapitola o taktování.

8. díl této řady, tedy *Hudební výchova pro 8. ročník základní školy* podá žákům přehled o dějinách hudby od pravěku až po současnost. Kapitoly se střídají mezi artificiální a nonartificiální hudbou, což znamená, že žáci někdy přeskočí od starověku k rozkvětu jazzu v první polovině 20. století. Učebnice propojuje nové informace s opakováním z minulých let, například na straně 117 před poslechem *Fugy in des* od Paula Hindemitha si žáci mají za úkol vybavit všechno, co si o fuze pamatují z předchozích ročníků. K výkladu si žáci mohou opět vyzkoušet probíranou látku na praktických úkolech, například na straně 46 se nejprve dozví o tom, co je to organum, a pak si ho sami mohou vyzkoušet zrekonstruovat přidáním kvintového dvojhlasu ke známé písni.

Poslední díl, *Hudební výchova pro 9. ročník základní školy*, se zabývá dějinami české hudby s přesahem do hudby Evropské. Podobně jako v 8. díle jsou kapitoly o artificiální hudbě prokládány kapitolami o hudbě nonartificiální. Informace jsou zde podávány v širokém historickém a kulturním kontextu a žáci jsou podporováni v tom, aby si další informace zjišťovali sami. Například na straně 49 v kapitole o tramské písni mají za úkol zeptat se rodičů, jestli vlastní nějaký tramský zpěvník a popřípadě ho přinést do hodiny a něco si z něj zazpívat. Také se zde rozšiřují znalosti z hudební teorie, například v 8. kapitole se žáci naučí základní harmonickou kadenci, kterou pak v praktických úkolech využívají k doprovodu písni.

6.3.2 Výběr poslechové ukázky a písni ke zpěvu hudebnímu doprovodu

Písňe ke zpěvu a hudebnímu doprovodu můžeme najít v každé kapitole. V 6. a 7. díle učebnic můžeme najít kapitoly s názvem „*Zpěvácké intermezzo*“, které jsou věnovány přímo zpěvu a hraní na nástroje. Každé „*Zpěvácké intermezzo*“ je pojmenováno podle tématu, například *Barvy*, *Vánoce*, *O lásce*, a podobně. V těchto kapitolách se žáci naučí tři až čtyři nové písňe.

Písňe jsou v učebnicích napsány v notovém zápisu s textem, s akordy a několik z nich i s doprovodem na nástroje. Můžeme zde najít rytmická schémata pro doprovod nástrojů jako jsou například dřívka nebo tamburína, ale také notový zápis k doprovodu nástrojů jako jsou housle, flétna nebo kytara.

Některé písně jsou napsány ve dvouhlasých či tříhlasých úpravách. V 7. díle na straně 34 můžeme najít dvouhlasou úpravu Ilji Hurníka lidové písně *Ej, láska, láska* a na straně 45 stejného dílu tříhlasou úpravu Alexandrose Charalambidise písně *Já husárek malý*.

Výběr písní v učebnicích této řady obsahuje lidové písně z Čech, z Moravy a ze Slezska, ale žáci si také mohou zazpívat maďarskou lidovou píseň *Ovčák* v úpravě od Zoltána Kodálye v 8. díle na straně 118. Dále zde můžeme najít písně artificiální hudby, například v 6. díle na straně 88 píseň *Pstruh* od Franze Schuberta. V neposlední řadě učebnice obsahuje populární písně. V 8. díle na straně 9 si mohou žáci zazpívat píseň *Stánky* od Jana Nedvěda.

Žáci si mohou zazpívat i několik písní v cizích jazycích, například židovskou lidovou píseň *Shalom chaverim* v 7. díle na straně 40, nebo v 9. díle na straně 34 si mohou vyzkoušet zpěv v latině v písni *Missa quinis vocibus super dolorosi martir* od Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdruzic. Učebnice obsahují i písně v angličtině, například v 8. díle na straně 55 americkou píseň *Chattanooga choo choo* od Harryho Warrena. Písní v angličtině se v učebnicích bohužel nenachází mnoho, některé slavné britské či americké písně jsou uvedeny v českých překladech, například píseň *Yesterday* od The Beatles je v 8. díle na straně 98 uvedena s českým textem od Zdeňka Borovce *Včera*. Učebnice tak velmi málo využívá potenciál propojení hudební výchovy s výukou cizích jazyků.

Poslechové ukázky jsou vždy vhodně propojeny s probíranou látkou. K poslechovým aktivitám mají žáci často zadané úkoly, které jim pomohou hudbu lépe a hlouběji vnímat. V 6. díle na straně 118 se žáci po poslechu ukázky z baletu *Romeo a Julie* od Sergeje Prokofjeva zamyslet, kolik částí v ukázce poznali, jaká dynamika převažovala, jaké bylo tempo nebo které nástroje hráli. V díle 9. na straně 35 mají žáci po vyslechnutí ukázky z díla *Rorando coeli* od Jana Campana Vodňanského popsat, co zrovna slyšeli pomocí zadaných slov „*echo, střídání, dynamika*“ a další. Tyto aktivity nejen pomohou žákům lépe porozumět hudbě, ale také se o ní umět lépe vyjadřovat.

Některé poslechové ukázky v této řadě učebnic poskytují žákům širší hudební kontext a prostor pro porovnávání. V 9. díle na straně 42 si mohou poslechnout původní nahrávku písně *Klobouk ve křoví* od Jaroslava Ježka a hned poté novější nahrávku této písně v podání skupiny Lucie. Ve stejném díle na straně 76 si po poslechu první věty *Symfonie 9*.

e-moll od Antonína Dvořáka mohou poslechnout Americký spirituál *Swing Low, Sweet Charriot* a hledat, která z hudebních témat symfonie přináší melodii spirituálu.

6.3.3 Hudebně pohybové aktivity

Hudebně pohybové aktivity v této řadě učebnic zahrnují tanec, hru na tělo, taktování nebo například v 6. díle na straně 116 si mohou žáci vyzkoušet pantomimu. V průběhu všech učebnic se žáci seznámí se základními tanci jako je polka a valčík. Také si vyzkouší na straně 77 v díle 7. zpívat a tančit „do kola“ na slovenskou lidovou píseň.

Celá kapitola 14 v 7. díle je věnována taktování. Žáci se naučí taktování na dvě, tři a čtyři doby, naučí se rozlišovat gesta v pomalých a v živějších písních a také, jak taktovat písně se střídáním taktu nebo s předtaktím. Všechny své nové dovednosti si pak mohou prakticky vyzkoušet při dirigování písní *Široký, hluboký*, nebo například *Měla jsem holoubka*.

6.3.4 Instrumentální a tvořivé aktivity

Žáci jsou vybízeni k hraní na rytmické i melodické nástroje ve všech dílech učebnice. Některé písně ke zpěvu jsou kromě notového zápisu zpěvu opatřeny i partiturou pro housle, flétnu, či kytaru. Pod některými z nich jsou rytmická schémata pro doprovod nástrojů z Orffova instrumentáře, například na straně 9 v 6. díle učebnice je rozepsán doprovod pro píseň *Náměšť* od Jaroslava Hutky.

V 9. kapitole 8. dílu se žáci seznámí s kytarovými značkami a podle schémat se mohou naučit zahrát na kytaru základní akordy. Lekce dále obsahuje několik písní, ve kterých mohou žáci tyto akordy využít, například kanadskou lidovou píseň s českými slovy od Iva Fishera *Červená řeka*. Tato píseň je vhodně zvolena pro začátečníky, protože používá jednoduché akordy, které jsou pro žáky snadno osvojitelné. Díky tomu mohou žáci získat pocit úspěchu a radosti ze hry na kytaru, což je motivuje k dalšímu učení.

Tvořivé aktivity skvěle doplňují probíranou teoretickou látku a poskytují praktické možnosti, jak si osvojit nové znalosti. V 6. díle v kapitole 2 se žáci nejprve seznámí s konceptem melodie, přičemž se naučí rozpoznat její základní strukturu, tedy kde se nachází začátek, vrchol a konec. Po teoretické části mají za úkol vymyslet vlastní melodii o třech až čtyřech tónech. Tento úkol zahrnuje nejen kreativní komponování, ale i praktické osvojení

teoretických znalostí, které se žáci naučili v předchozí části lekce. V 8. díle na straně 28 si žáci po teoretickém vysvětlení hudby blues mohou vyzkoušet zahrát akordy bluesové dvanáctky a zaimprovizovat při tom melodii. Ve stejném díle na straně 155 žáci v kapitole o dodekafonii mohou podle návodu vytvořit vlastní skladbu z dvanáctitónové řady. Při všech těchto aktivitách si své nové poznatky mohou zopakovat a prakticky vyzkoušet.

6.3.5 Mezipředmětové vztahy

Ve výkladu se mohou žáci setkat s propojením učiva s ostatními předměty. Například v díle 7. na straně 13 se v rámci nauky o hlasové hygieně mohou dozvědět poznatky biologie o hlasovém ústrojí. Ve stejné učebnici na straně 63 můžeme pozorovat propojení s výchovou ke zdraví v kapitole, která hovoří o užívání drog na hudební scéně dvacátého století. V kapitole o zvuku na straně 106 propojují hudební výchovu s fyzikou. Ve všech dílech nacházíme propojení hudební a výtvarné výchovy, které poskytuje širší kulturní kontext prostřednictvím prezentace dobových uměleckých děl a architektury. Dále lze v rámci historického kontextu nalézt několik odkazů na dějepis a literaturu, například v 8. díle na straně 119, kde učebnice propojuje významná hudební díla s kontextem druhé světové války.

V 8. a 9. díle autor motivuje žáky k tomu, aby si aktivně vzpomněli na různé historické a kulturní souvislosti, které se vztahují k probíraným tématům, nebo si je sami vyhledali. Tento přístup předpokládá, že žáci mají již určité základní znalosti z jiných předmětů, předchozích ročníků hudební výchovy, nebo ze svých vlastních životních zkušeností. Autor tímto způsobem u žáků rozvíjí schopnost samostatného učení a zkoumání a podporuje jejich kritické myšlení. Díky důrazu na propojení teoretických znalostí s praktickými zkušenostmi a širokým kulturním kontextem se žáci učí vidět hudbu jako živý a mnohostranný fenomén, který je ovlivněn a ovlivňuje různé aspekty kultury a historie.

6.3.6 Grafická podoba učebnice

Všechny díly učebnic jsou velmi vkusně a přehledně graficky zpracované. Každá učebnice je laděna do jedné barvy, ve které jsou nadpisy, zvýraznění a podtržení u textů. V prvních dvou dílech řady jsou touto barvou rovněž odděleny odstavce, které hovoří o jednotlivých hudebních skladatelích. Ve všech učebnicích se využívají dva piktogramy. Jeden z nich určuje zadání úkolu a druhý opakování na závěru každé lekce. Piktogramy jsou rovněž v barvě učebnice.

Učebnicemi nás provází pestrý vizuální materiál, který zahrnuje barevné ilustrace související s tématy kapitol. Dále zde můžeme najít černobílé i barevné fotografie, na kterých se nachází například hudebních nástroje, hudebních skupiny, nebo dobové plakáty. V rámci kulturně historického kontextu učebnice představují také výtvarná díla a architektonické památky, které souvisejí s obdobím, ve kterém byla probíraná hudba komponována. Tento přístup podporuje nejen historické povědomí žáků, ale také jejich schopnost vnímat hudbu v širším kulturním a uměleckém kontextu.

6.3.7 Shrnutí

Řada učebnic *Hudební výchova pro 6. – 9. ročník základní školy* nabízí komplexní a přehledné materiály pro výuku hudební výchovy na druhém stupni základních škol a v nižších ročnících víceletých gymnázií. Tato učebnicová řada se vyznačuje důmyslně zpracovanými návody pro pestrou a interaktivní formu výuky, která kombinuje teoretické poznatky s praktickými úkoly a moderními multimediálními materiály. Vizuální a grafické zpracování pomáhá žákům přehledně se orientovat v jednotlivých kapitolách. Učebnice jsou atraktivní a přístupné pro žáky na všech úrovních hudebního vzdělání a podporují jejich kreativitu a samostatnost.

Závěr

Analýza současných učebnic hudební výchovy pro druhý stupeň základních škol provedena v této práci nám poskytla hlubší vhled do obsahu a kvalit jednotlivých učebnic. V teoretické části jsme se nejprve zaměřili na definice učebnice a její klíčové funkce. Tato teoretická východiska nám umožnila lépe porozumět úloze učebnic ve vzdělávacím procesu a stanovit kritéria pro jejich hodnocení.

Historie učebnic hudební výchovy, od středověku až po současnost, nám poskytla kontext pro pochopení současné úlohy učebnic ve výuce. Podrobné zkoumání významných učebnic z minulého století nám ukázalo, jak se v průběhu času měnily pedagogické metody a přístupy v oblasti hudební výchovy.

V praktické části jsme hodnotili vybrané současné učebnice hudební výchovy podle předem stanovených kritérií. V této analýze jsme se zaměřili například na strukturu učebnice, instrumentální a tvořivé aktivity, mezipředmětové vztahy a další aspekty, které ovlivňují kvalitu učebnic.

Výsledky této analýzy potvrdily naše dvě hlavní hypotézy. První hypotéza „*Učebnice hudební výchovy pro druhý stupeň základních škol vykazují srovnatelnou úroveň didaktických materiálů a obsahových prvků*“ se ukázala jako správná. Všechny zkoumané učebnice dosahovaly srovnatelné úrovně z tohoto hlediska. Druhá hypotéza „*Učebnice hudební výchovy pro druhý stupeň základních škol se liší v rozsahu interaktivních aktivit*“ byla rovněž potvrzena. Zjistili jsme, že se učebnice liší nejen typem, ale i množstvím interaktivních aktivit, které nabízejí.

Seznam použitých informačních zdrojů

GREGOR, Vladimír a SEDLICKÝ, Tibor. *Dějiny hudební výchovy v českých zemích a na Slovensku. Comenium musicum, 10*. Praha: Supraphon, 1973. ISBN 80-7058-131-X

HERDEN, Jaroslav. *My pozor dáme a nejen posloucháme: posloucháme hudbu se žáky 2. stupně ZŠ a nižších ročníků osmiletých gymnázií. Učebnice pro základní školy*. Praha: Scientia, pedagogické nakladatelství, 1997. ISBN 80-7183-087-9.

CHARALAMBIDIS, Alexandros; HURNÍK, Lukáš; CÍSAŘ, Zbyněk; PILKA, Jiří a MATOŠKA, Dalibor. *Hudební výchova 6 pro 6. ročník základní školy a odpovídající ročníky víceletých gymnázií*. 3., upravené vydání. Ilustroval Václav HRABA. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, akciová společnost, 2018. ISBN 978-80-7235-610-2.

CHARALAMBIDIS, Alexandros; CÍSAŘ, Zbyněk; PILKA, Jiří a MATOŠKA, Dalibor. *Hudební výchova 7 pro 7. ročník základní školy a odpovídající ročníky víceletých gymnázií*. 3., upravené vydání. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, akciová společnost, 2018. ISBN 978-80-7235-611-9.

CHARALAMBIDIS, Alexandros; HURNÍK, Lukáš; CÍSAŘ, Zbyněk; PILKA, Jiří a MATOŠKA, Dalibor. *Hudební výchova 8 pro 8. ročník základní školy a odpovídající ročníky víceletých gymnázií*. 3., upravené vydání. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, akciová společnost, 2018. ISBN 978-80-7235-612-6.

CHARALAMBIDIS, Alexandros; CÍSAŘ, Zbyněk; MATOŠKA, Dalibor a PILKA, Jiří. *Hudební výchova 9 pro 9. ročník základní školy a odpovídající ročníky víceletých gymnázií*. 3., upravené vydání. Ilustroval Václav HRABA. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, akciová společnost, 2019. ISBN 978-80-7235-613-3.

KOVAŘÍK, Vladimír. *Vývoj hudební výchovy na českých školách*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1960.

MAŇÁK, Josef a KNECHT, Petr (ed.). *Hodnocení učebnic*. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. Brno: Paido, 2007. ISBN 978-80-7315-148-5.

MARTINKOVÁ, Věra. *Role učebnice ve výchově a osobnostním rozvoji dětí a mládeže*.

Online. Brno, 2003. Dostupné z: Ped.Muni.cz,

https://www.ped.muni.cz/capv11/4sekce/4_capv_martinkova.pdf [cit. 2024-03-14].

MIHULE, Jaroslav a STŘELÁK, Miroslav. *Hudební výchova pro 6. ročník základní školy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989. ISBN 80-40-23817-3.

PASTOROVÁ, Markéta. *Hudební výchova*. Online. Praha, 2018. Dostupné z: Národní pedagogický institut,

https://www.npi.cz/images/podkladov%C3%A1_studie/hudebni_vychova.pdf [cit. 2024-24-4].

PRŮCHA, Jan. *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média: příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky*. Edice pedagogické literatury. Brno: Paido, 1998. ISBN 80-85931-49-4.

PRŮCHA, Jan; WALTEROVÁ, Eliška a MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 3., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-579-2.

SEDLÁČKOVÁ, Romana. *Česká hudební pedagogika a její profilace od jejího počátečního strukturování až po současný stav*. Online. Brno, 2007. Dostupné z: <http://epedagog.upol.cz/eped1.2003/mimo/clanek07.htm> [cit. 2024-29-4]

SEDLÁK, František. *Didaktika hudební výchovy na druhém stupni základní školy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979.

STARÝ, Karel a ROUSEK, Martin. *Rozvoj mezipředmětových vztahů ve škole*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2019. ISBN 978-80-7603-100-5.

WINKLEROVÁ, Zdena. *Hudební výchova - vývoj a význam předmětu s přihlédnutím ke kontextu historie českého školství*. Online. Plzeň, 2015 [cit. 2024-30-4]. Dostupné z: <https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/19784/1/DP%20Hudebni%20vychova.pdf>

Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta pedagogická. Doc. PaedDr. Marie Slavíková, CSc.